

Wijers

EO WIJERS #11
2020

VERRUKKELIJK LANDSCHAP

NAAR EEN AANTREKKELIJK EN VITAAL PLATTELAND

vijf aanbevelingen

AAN DE SLAG MET HET VERRUKKELIJK LANDSCHAP VIJF AANBEVELINGEN

De opgaven in het landelijk gebied zijn groot. Een tanende bodemkwaliteit, de stikstofcrisis, langdurige droogte, de moeizame transitie naar duurzame energie, de teruggang in biodiversiteit en een agrarische sector die om moet, maar klem zit in een complexe systematiek waarin geopolitieke besluiten en harde concurrentie de dienst uitmaken. Bovendien woedt op het platteland een 'strijd om de ruimte'. Waar moeten al die ruimteclaims (woningbouw, natuurontwikkeling, windparken, landbouw) een plek krijgen?

De complexiteit van dit wicked vraagstuk – zoals Dirk Sijmons het in zijn essay treffend omschrijft – is enorm en wie terugblijkt op de geschiedenis van het Nederlandse landbouw-, natuur- en landschapsbeleid ziet niet zomaar aanknopingspunten voor een goede afloop.

Met deze elfde editie van de Eo Wijersprijsvraag bieden we enige lichtpuntjes, al zijn we ons bewust van de bescheiden impact die een ontwerpprijsvraag heeft op een onderwerp dat politiek en maatschappelijk zoveel losmaakt. Toch geven het in deze publicatie gepresenteerde werk van de twaalf teams – en in het bijzonder de winnaars –, de bevindingen van de jury en de analyse van Sijmons voldoende aanleiding om een aantal piketpaaltjes te slaan.

We doen vijf aanbevelingen, niet alleen richting rijk en provincies, maar richting alle partijen met een sleutelrol in de vernieuwing van het landelijk gebied en de creatie van een 'verrukkelijk landschap'. Dit advies, of beter gezegd deze call for action, kwam mede tot stand op basis van een rondetafelgesprek tussen ecoloog Louise Vet (drijvende kracht achter het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en lid van de commissie-Remkes), Wim Bens (voorzitter ZLTO en interim-voorzitter LTO), landbouweconoom Krijn Poppe, oud-topambtenaar bij het ministerie van LNV Chris Kalden, dijkgraaf Co Verdaas, juryvoorzitter Bart Krol en rijksadviseur Berno Strootman.

I.

Zorg op rijks- en provincieniveau voor een voedingsbodem waarop veelbelovende regionale plannen tot wasdom kunnen komen

Veel regionale voorstellen waarin nationale opgaven in samenhang worden aangepakt – zoals gepoogd in deze editie van de Eo Wijersprijsvraag – lopen stuk op het gebrek aan visie, het ontbreken van heldere kaders en de sectorale inrichting van zowel het rijksbeleid als de bijbehorende financiering.

Om te voorkomen dat kansrijke regioplannen zoals het winnende voorstel De Eeuwige Bron, maar ook regionale winnaars Meer Waard! en Liquid Commons, vroegtijdig sneuvelen is het van belang dat rijk en provincies drie zaken regelen.

1. Zorg voor een afgebakend speelveld waarbinnen regionale strategieën tot stand kunnen komen. Anders gezegd: maak keuzes, neem besluiten, stel kaders en formuleer afrekenbare doelen (zeker op het vlak van natuur en landschap), zodat regio's weten welke opgaven hoe dan ook moeten worden opgelost, maar waarbinnen nog genoeg handelingsruimte bestaat voor eigen initiatieven, gebiedsspecifieke besluiten en op maat gesneden oplossingsrichtingen.

Het aanstaande NOVI-programma voor het landelijk gebied (een uitvloeisel van de Kamerbrief waarin minister Kajsa Ollongren oproept tot een 'landschapsinclusief' omgevingsbeleid) biedt ruimte om de contouren van dit speelveld te definiëren, sectorale schotten af te breken en uit te spreken welke publieke ambities in ieder geval moeten

worden nagestreefd. Ook de actualisatie van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid dat vanaf 2023 ingaat, en de uitwerking van de kabinetsvisie op kringloopbouw zijn middelen om de contouren van het speelveld af te bakenen.

2. Stel rijksfinanciën die nu nog per sector gelabeld zijn – denk aan het Deltafonds, de stikstofgelden, de Natuurpot, het 'CO₂-fonds' – beschikbaar aan regionale projecten (inclusief planvorming en ontwerpend onderzoek) die aantoonbaar succesvol zijn en in ieder geval voldoen aan de kaders die gesteld zijn. In het verleden zijn wel vaker integrale regioprogramma's medegefinancierd vanuit sectorale budgetten.

3. Creëer binnen de rijksdiensten deskundigheid op het vlak van gebiedsgerichte transitie. Die expertise is nodig om deel te kunnen nemen aan de regionale processen, maar vooral ook voor beleidsontwikkeling en onmisbaar in de interactie tussen de verschillende schaalniveaus.

II.

Een governance-model in de vorm van regionale commons

Bedenken hoe het in een specifieke regio met het landelijk gebied verder moet, is uitdagend, maar niet het grootste obstakel: het is vooral de vraag hoe we oplossingen, concepten, landverkavelingen en herinrichtingen voor elkaar krijgen. De vorming van 'commons' biedt uitkomst. Dit zijn coöperatieve samenwerkingsvormen waarin partijen die in de plattelandsdiscussie lang lijnrecht tegenover elkaar stonden de handen ineen slaan om gezamenlijk tot nieuwe perspectieven te komen. De voordelen zijn navenant: in een common komen lokale spelers gemakkelijk aan tafel, voelen mensen zich gauw verbonden, wordt de lokale verenigingszin nieuw leven in geblazen, bedenken boeren, natuurorganisaties, ondernemers en burgers onderling slimme maatregelen en komt de rijke gebiedskennis als vanzelf aan bod.

In regionale commons kunnen anderen dan de rijks- of provinciale overheid het voortouw nemen, zoals een (Z)LTO, een waterschap, natuurorganisaties of een bedrijf als Vitens, die dat al doet in het geval van De Eeuwige Bron. Daarbij moeten rijk en provincies hun instrumenten en middelen dienstbaar maken aan de commons.

Commons kunnen alleen succesvol zijn als publieke doelen geformuleerd en geborgd worden (zie punt I). Dat rijk en provincies de kaders, wetgeving en speelvelden bepalen betekent niet dat zij geen deel uit kunnen maken van de commons. Bepalenen In bepaalde situaties is het nodig dat het rijk of de provincie als gelijkwaardige partner aan een common deelneemt en dan op basis van consultatie beleid maakt, waardoor bijvoorbeeld het hele idee van kringlooplandbouw verdiept wordt en iedereen mede-eigenaar wordt van het vraagstuk. Een 'verticale' coördinatie tussen commons, provincie en rijk is eveneens wenselijk, om zo het nastreven van nationale doelen te borgen en de afstemming tussen commons te bevorderen.

III.

Het nijpende tekort aan zoet water is een vraagstuk dat verbindt, en commonvorming en regionale samenwerking in de hand werkt

De beschikbaarheid van zoet water gaat ons allemaal aan, het raakt de boeren, de natuur en de stad. Het is daarom een geschikt leidmotief – en door de toenemende droogte op de zandgronden, de inklinking van het veen en de verzilting van de klei actueler dan ooit – voor regionale strategieën waarin verschillende opgaven van antwoorden worden voorzien. Bovendien is het een thema waarmee voedselproductie weer ingebed wordt in de regionale en lokale context – in plaats van dat het een speelbal is van bedrijfseconomische en marktgerelateerde overwegingen.

Dit betekent wel dat het zoetwatervraagstuk hoger op de agenda's moet komen te staan. Het is wellicht een probleem dat in de vakwereld wel onderkend wordt, maar in het beleid en de politieke arena pas sinds kort prioriteit heeft. Het is noodzakelijk dat voor de financiering van ingrepen om zoet water langer vast te houden op de lange termijn voldoende budget gereserveerd wordt – in ieder geval in het Deltaprogramma,

waar de focus nu nog altijd op waterveiligheid ligt. De beoogde reservering van 250 miljoen euro voor de periode 2022-2027 (die wordt aangevuld met regionale bijdragen) is een goed begin.

Ook andere opgaven kunnen een verbindende rol spelen, zoals het streven naar een vitale bodem, het herstel van de biodiversiteit, de energietransitie, het tegengaan van bodemdaling of alternatieve verdienmodellen. Over onderwerpen die minder geschikt zijn – zoals stikstof en de omgang met bestrijdingsmiddelen – moeten op een hoger niveau harde besluiten genomen worden (zoals omschreven onder punt I).

IV.

Geef ruimte aan innovatie en creativiteit, maar voorkom ‘wensdenken’

Het is cruciaal om plek in te ruimen voor experimenten, innovaties en pionierswerk van ontwerpers, onderzoekers en wetenschappers. Zonder deze creatieve geesten en vrijdenkers zullen grote veranderingen immers niet plaatsvinden. Tegelijkertijd moeten hun bevindingen en ideeën niet losgezongen zijn van de economische, beleidsmatige en politieke werkelijkheid.

Oftewel: het is van belang dat creatieve en wetenschappelijke processen verbonden worden met beleidsontwikkeling en uitvoeringsagenda's. In het Deltaplan Biodiversiteitsherstel is dat gedaan, daarin wordt onderzocht welke bedrijfsmodellen en welk grondgebruik leiden tot biodiversiteitherstel én nieuwe economische perspectieven. Ook Ruimte voor de Rivier was een programma waarin ontwerp, onderzoek en beleid gelijk optrokken.

V.

Betaal individuele boeren voor maatschappelijke diensten

Voor een ‘landinrichting 2.0’ is het zaak dat, net als in de oude ruilverkavelings- en landinrichtingsprojecten, individuele boeren een redelijke financiële tegemoetkoming wordt geboden. Als dit niet gebeurt, zal van de gewenste publieke transities en collectieve ambities niets terecht komen, omdat voor individuele agrariërs dan gewoonweg de stimulans ontbreekt om in beweging te komen. Alleen idealisten komen voor vergoedingen tegen kostprijs in actie.

Het rijk moet hiervoor landelijke richtlijnen bieden, bijvoorbeeld op het vlak van stikstofruimte, fosfaatrechten en de opslag van CO₂. Als een agrariër afstand doet van dergelijke rechten, of door het verhogen van het waterpeil CO₂ opslaat in zijn veenland, draagt hij bij aan het naleven van maatschappelijke doelen – waar hij dan fatsoenlijk voor betaald moet worden. Dit geldt ook voor het beschikbaar stellen van land voor de opslag van overtollig water, het onderhoud van landschapselementen of het herstellen van natuurwaarden.

Als we er bovendien niet in slagen om de exorbitante grondprijsstijgingen een halt toe te roepen, zal het nastreven van publieke doelen op het gebied van kringlooplandbouw, biodiversiteitsherstel en landschapskwaliteit hoe dan ook toekomstmuziek blijven.